

ELVIRA GROZA

*Scrisorile către un
provincial* ale lui Mircea
Eliade. Răspunsul unui
provincial din viitor
*Mircea Eliade's Letters
for a Provincial. The
Answer from a Provincial
from the Future*

Abstract:

The article analyzes The Letters for a Provincial, addressed by Mircea Eliade to a hypothetical provincial in order to prepare access to the capital city. The letters are written so as to dislocate the provincial from a cultural model built on fake values and prejudices. From a mere pretext, the letters are turned into a symbolic act through which the historian of religions assumes, on the one hand, the destiny of a messenger of a new humanism, and, on the other hand, transforms the modern areligious man into a destination point for whom the provincial is the archetype. Thus, in all of Eliade's works one can trace the same pattern of dislocation of the partial man, disconnected from archetypes and milestones, in order to re-install him on the road towards the Center, through anthropology structured on cosmic reintegration, alchemy or androgyny in the books of the Romanian period, recovery of the eternal recursion in the Western treatises, and also through the theory of the irecognoscibility of the miracle, in his last essays. The end of the article proposes an answer from the present provincial, who for Eliade was still in the future, an answer showing that the messages of the historian of religions are not reaching him, because he has lost the road towards the Center; moreover, he is situated in an ill-fated extraterritoriality, that is made possible through the great integrations at a horizontal level, and his chance would be the return to the story.

“suntem provincii, asta suntem, provincii nenorocite
uite de dumnezeu, ocolite de catastrofă
gelatinoase și omogene, fără trenuri, fără autobuze, fără șosele...”
(Mircea Cărtărescu – Provincialii)

Dintre primele articole și eseuri ale lui Mircea Eliade, *Scrisorile către un provincial*, publicate în *Profetism românesc*, merită atenția noastră, întrucât efortul tânărului autor de a pregăti provincialul pentru accesul în capitală, ca topos al culturii anticipează strădaniile ulterioare ale istoricului religiilor de a-i arăta omului religios *drumul spre Centru*. În felul acesta, respectivele scrisori se transformă dintr-un aparent pretext, în actul simbolic prin care Eliade și-a asumat destinul de mesager al unui nou umanism, astfel încât textura operei sale e constituită din mesaje adresate unei umanități pentru care a stabilit ca arhetip, explicit sau implicit, provincialul. De asemenea, credem că o reverență potriv-

Elvira Groza
Ph.D., SACRI
Group Member.

Author of
the book:
*Fenomenalizarea
timpului în
gîndirea lui Mircea Eliade* (2006).
E-mail: elvira_groza@hotmail.com

Key words:

Mircea Eliade, modern man, sacred,
Center

ită în fața lui Mircea Eliade ar fi ipoteticul răspuns al unui provincial din viitor care, într-o perioadă a maximei reintegrări, încearcă să descopere și să-i explice și lui Eliade de ce drumul spre Centru pare definitiv ratat.

Scrisorile propriu-zise

La 20 de ani, între anii 1927-1933, Eliade scrie 13 scrisori unui provincial pe care îl numește „prieten necunoscut” și din răspunsurile căruia reiese că se vrea pe sine liber, „personal și intransigent”. Privite în ansamblu, scrisorile apar ca o sfătuire cu sine despre eroism și bărbăție, în ton cu înclinația autorului lor spre asceză, dar, dacă le luăm una câte una, descoperim că Eliade îi propune provincialului, și implicit generației sale, un *exercițiu de dislocare* cu sens dublu pentru a obține „minima luciditate” ca tehnică necesară pentru a identifica schemele și blocajele în care funcționează cultura din perioada interbelică. Astfel, pe de o parte, scrisorile atacă respectiva perioadă printr-o critică a valorilor „plate și prețioase” de care provincialul trebuie să se dezică prin eliberarea de maniera celor din „generația veche” de a consuma viața, de a trăi comod și superficial, instalați într-un cult aberant al trecutului individual care blochează viața și oprește crearea ei, dar și de a scăpa de sentimentalismul inutil al cărui emblemă este Moldova. Apoi, sub pretextul unor divagații despre eseu, despre eroism și despre compromis, Eliade avertizează provincialul că trebuie, mai ales, să se salveze de modalitatea de a gândi și de a scrie în stilul „notă de subsol” sau în „formă închisă”, așa cum fac „gânditorii paraziți” și „intelectualii de rasă” care „trădează un tip intelectual exaltat în mediocritate – sentimentală, morală, cerebrală – și o fază dureroasă a unei culturi”¹. Pe de altă parte, scrisorile sunt tonice și constructive pentru că autorul îi propune provincialului să experimenteze compromisul, nespirtualitatea, nebunia, tinerețea și facerea nu doar ca noi valori, ci să aibă curajul să le asume drept altfel de căi spre adevăr. În felul acesta, promite Eliade, va ajunge la tristețea masculină a sufletului maturizat de experiențe excepționale, deci capabil să lupte cu nostalgiile și amintirile trecutului și, totodată, va fi apt pentru exerciții de umilință, pentru ridicol, în stare să concretizeze eroismul prin viața pe care o trăiește.

Scrisorile sunt reluate la un interval de patru ani, ca răspuns la ajutorul cerut de către provincial, însă aceste ultime scrisori fac în mod evident figura pretextului pentru că în ele deja transpar experiențe și evenimente din viața autorului. Surprins că provincialul nu a reușit să se vindece de „sentimentul catastrofic al vieții”² prin studii sau călătorii, Eliade îi explică, și e vizibilă influența spiritualității indiene, diferența dintre a fi viu și a fi mort în viață. Aceste ultime scrisori sunt și mai încărcate de sfaturi care tind să-l scape pe provincial de dogme și prejudecăți și să-l învețe să fie „viu” pentru a preveni „tragedia” pe care o pregătește „inflația de adevăruri inutile”.³ Odată cu ele, în special scrisorile intitulate *De ce faci filozofie?* sau *A face...*, dar și atunci când propune recuperarea „momentelor nespirtuale”, devine clar faptul că pentru Eliade provincialul este un om parțial, prizonier al unui anume model științific, situat într-o perspectivă din care adevărul și frumosul sunt trăite „fără ritm” și „fără stil”. Deși autorul pretinde că face „simple presupuneri”, textul este tot mai plin de idei care trimit spre armonizarea omului cu cosmosul printr-o intuiție globală a lumii.

Scrisorile fac parte din itinerariul spiritual trasat de către Eliade generației sale pentru a o deschide spre „dorința de o sinteză completă și autentică”⁴. La această deschidere se ajunge, după tânărul autor, prin critica rațiunii suficiente, prin asimilarea culturii cu

experiența, dar și practicând un diletantism care trimite spre umanismul de tip renascențist. Totodată, scrisorile sunt redactate, și așa trebuie percepute, în contextul mai larg al profețiilor referitoare la destinul culturii românești. Eliade era convins la vremea aceea că, dincolo de „teroarea istoriei”, este posibilă eternizarea României prin specificul spiritualității sale, respectiv perceperea vieții și a morții din perspectiva reintegrării în Cosmos. Luate strict, pe fondul profetismului și al itinerariului spiritual, scrisorile către provincial nu sunt decât simple provocări adresate, la modul rebel și vizionar, unei generații care își caută repere și unei culturi pe care urmărește să o deschidă spre universalitate. Însă, privite retrospectiv, în urma unui ocol prin opera lui Eliade, descoperim că scrisorile către provincial anunță preocuparea constantă de a-i conștientiza omului parțial statutul de ființă totală pe care îl face accesibil istoria religiilor.

Instituirea provincialului ca arhetip al omului modern

Exercițiul de dislocare propus provincialului, în care se întruchipa generația interbelică, este miza întregii vieți a lui Mircea Eliade. La limită, toată opera sa poate fi considerată o scrisoare către un provincial izolat într-o paradigmă culturală, tributar unui anume model uman, pe care urmărește să-l deschidă spre Viață. Așa cum în primele sale scrieri dorea să-l ajute pe provincial să obțină minima luciditate necesară pentru a-l deschide spre cultura echivalentă cu capitala și, de asemenea, spre viață, cu toate formele ei, la fel descoperim cum lucrările sale se transformă treptat într-un exercițiu de conștientizare a dimensiunii simbolice, respectiv a faptului că suntem în drum spre Centru, spre ceea ce e universal uman. Este de ajuns să-l urmărim pe itinerariul parcurs prin textele sale ca să vedem că, după ce instituie la nivelul eseurilor autenticitatea ca „tehnică a realului”, Eliade este preocupat, încă din primele lucrări filosofice din perioada românească, să propună o antropologie structurată pe omologia și solidaritatea cu Întregul viu. De aceea, în lucrările de început este fundamental mitul reintegrării tocmai pentru că dezvăluie omul ca fiind marcat de nostalgia refacerii întregului dinaintea Creației. Pe măsură ce omul devine conștient de poziția lui în Cosmos, de faptul că ființa lui s-a constituit ca urmare a unei rupturi și că orice totalizare e aparentă., tot ce face este pentru a reintegra condiția omului primordial, dinaintea căderii. La vremea aceea Eliade considera că este posibilă o unificare care precede orice simbol, mit, cultură, prin tehnici de reintegrare cum ar fi yoga, alchimia sau androginia pe care le interpretează drept căi de refacere a Întregului despicat prin actul Creației.

Ulterior, pe parcursul lucrărilor occidentale, se conturează tot mai clar faptul că demersul practicat de Eliade are ca temei convingerea că religiozitatea este structură a conștiinței și, drept urmare, trebuie să înțelegem dialectica sacru-profan ca o mișcare de transcendere care înseamnă abolire a profanului și participare la sacru într-o mișcare simultană. Această mișcare adună omul din risipire și parțializare într-o „cunoaștere-trăire” prin care își deschide lumea și își reconstruiește permanent identitatea. În acest demers de recuperare a dimensiunii simbolice și, implicit, de întregire a omului, este paradigmatic omul arhaic, pentru că, în cazul acestuia, este intensă „predispoziția la transcendență”. Astfel, dependența de o origine arhetipală și dorința de a reveni in illo tempore care transpare din interpretarea faptelor religioase ne arată că omul arhaic este pentru omul religios arhetipul unei situări a vieții în Centru, ceea ce înseamnă o plasare la/pe limita dintre uman și absolut.

Angajamentul umanitar asumat de către Mircea Eliade este acela de a ne demonstra că a fi om înseamnă a fi în drum spre Centru, adică într-o *eternă reîntoarcere* la

începutul arhetipal, fără posibilitatea de a ne bloca la nivelul natural, profan sau de a trece în sacru. Ancorat în realitatea povestită de mit și pusă în scenă de ritual, omul religios se constituie ca ființă totală într-o lume pe care o transformă în peisaj cultural prin limbajul simbolurilor a cărui funcție este de a cosmiciza omul și de a antropomorfiza lumea. De aceea, istoria religiilor se transformă la Eliade într-o „hermeneutică totală” care, dincolo de înțelegerea și interpretarea faptelor religioase, urmărește unificarea experiențelor umane pentru a descoperi semnificații care schimbă însăși calitatea existenței. De altfel, în *Nostalgia Originilor* autorul își declară explicit situarea pe terenul istoriei religiilor pentru a deprovincializa cultura occidentală în numele unui „nou umanism”, axat pe recuperarea dimensiunii simbolice prin interpretarea situațiilor asumate de om în decursul istoriei. Cauza situației provinciale a culturii occidentale, construită pe premisele pozitivismului areligios din secolul XIX, este etnocentrismul. Eliade este convins că istoricul religiilor trebuie să facă posibil dialogul cu alteritatea pentru că „depășirea provincialismului cultural devine posibilă tocmai prin înțelegerea acestor situații, nefamiliaare, exotice”⁵. Așadar, lumea occidentală trebuie să iasă din provincialism pentru a intra în dialog cu Asia și lumea arhaică și, implicit, pentru a accede la o cunoaștere mai profundă a omului.

În numele „noului umanism”, istoria religiilor practică de Eliade își propune să deschidă calea unei antropologii filosofice. Într-o balansare de promisiuni și avertismente folosite ca argumente pentru a ne convinge să ne recuperăm dimensiunea simbolică și să ne asumăm ființa totală, de fapt autorul ne invită la o deblocare de sine, exact așa cum îl invita pe provincialul căruia îi scria în tinerețe să își construiască o perspectivă cosmică, deschisă spre viață. Avertismentele lui Eliade converg înspre ideea că omul modern, care se pretinde liber și creator, este în realitate un om parțial. Cu precizarea că „omul modern este cel care se vrea exclusiv istoric, adică înainte de toate «omul» istoricismului, al marxismului și al existențialismului”⁶, istoricul religiilor ne demonstrează că, prin asumarea istoricității și a individualității, modernul areligios s-a rupt de structuri simbolice și de arhetipuri. Această renunțare la repere echivalează cu o descentrare ale cărei consecințe inevitabile sunt relativismul și parțializarea. De altfel, în lucrările din perioada occidentală este tot mai evident efortul lui Eliade de a evita ruperea de Centru, deci provincializarea care instalează omul modern areligios în teroarea istoriei, în angosă și într-o percepție secularizată a timpului. Și mai interesant este faptul că în eseu *Homo faber și homo religiosus*, publicat în *Briser le toit de la maison*, pe fondul reinterpretării relației dintre om, muncă și timp, Eliade arată că omul modern, transformat într-un alchimist recent, prepară Viața sintetic, fabrică sănătate, tinerețe și nemurire. Iată că, la vremea aceea, autorul pune problema pervertirii conștiinței originare prin atitudinea raționalist-empirică în fața lumii golită de sacralitate și, în felul acesta, antcipa evoluția „glorioasă” înspre provincialul actual.

Răspunsul provincialului din viitor

Figura din urmă a dialecticii sacru-profan este, așa cum știm, camuflarea perfectă a sacrului în profan, iar ultimul pas în exercițiul de dislocare a provincialului este teoria irecognoscibilității miracolului. În ultimele eseuri, despre permanența sacrului în arta contemporană, Eliade era conștient de distanța dintre omul religios ca ființă totală și omul contemporan care refuză spargerea camuflajului atât prin tehnicile de regenerare a timpului și, implicit a ființei sale, cât și prin starea de veghe ca exercițiul permanent de con-

stituire. și atunci, dacă tot ce e profan e sacru, se mai poate Eliade adresa unui arhetip al provincialului dintr-o perspectivă soteriologică sau omul contemporan este unul deja salvat printr-o totalizare progresivă? Mai clar: în perioada maximei integrări, a reintegrării secularizate, cine mai este provincialul? Provincialul nu mai poate fi cel aflat în exil; pentru el, exilul a devenit „figura ideală a teritoriului.”⁷ Dimpotrivă, *provincialul din viitor* este omul actual, situat într-o extrateritorialitate funestă pe care o face posibilă epoca marilor integrări. Acest provincial din viitor, dacă ar fi să-i trimită un răspuns mesagerului Eliade, prin care să-i explice de ce nu mai ajung la el mesajele din lucrările sale, ar trebui, mai întâi, să-i spună că invers proporțional cu însumarea statelor și a continentelor în organisme tot mai ample, fiecare om rămâne o „provincie izolată”. Omul, transformat într-un atom închis în sistemul său ca într-o bulă transparentă, dincolo de istorie, fără șansa de a mai ajunge la el avertismente, sfaturi sau profeții, așteaptă doar să fie sedus în jocul aparențelor. Așadar, nu mai sunt șanse ca omul contemporan „să spargă acoperișul lumii” pentru că, deși absolutul nu dispăre, e pasibil de degradare prin „dublețele facile” despre care suntem preveniți în *Tratatul de istorie a religiilor*. Pe o planetă care se transformă într-un imens sat, omul a devenit un „subiect fractal care ... se difractă într-o multitudine de ego-uri miniaturizate”.⁸ Omul contemporan a uitat esențialul pentru că și-a blocat dimensiunea simbolică, iar acum e obligat să își consume acest destin, de provincial, într-o pluralitate de centre, ceea ce echivalează cu o permanentă risipire la nivel superficial. Provincialul actual mai poate doar să constate că, în ceea ce privește simbolurile, reperele și semnificațiile, lucrurile se întâmplă pe dos: pericolul interpretării univoce a unui simbol a devenit pericolul excesivității simbolurilor, dar, în această revărsare de simulacre, în care s-au dizolvat simbolurile, Centrul sau centralizarea devine figura vidă într-o supra extindere orizontală care pierde verticalitatea. În fața invaziei violente a simulacrelor, întrebarea care survine este: în ce măsură este posibilă și cum ar mai putea funcționa pentru provincial dialectica camuflării sacrului în profan? Răspunsul pe care suntem tentați să-l dăm este următorul: în afara reperelor, și totuși în abundența survenire a sensului pe care nu mai știe să-l gestioneze, provincialul de azi este iremediabil pierdut, înecat în sensuri și semnificații, „uitat de Dumnezeu și ocolit de catastrofă”, departe de a-și mai asuma exerciții de dislocare care să-l situeze pe *drumul spre Centru*.

Eventual, scriitorul Eliade mai poate să ne salveze de la iminenta întâlnire cu nimicul, dar și asta doar dacă noi înșine ne mai acordăm o șansă: aceea de a ne reinstala în poveste. Atunci rămâne ca literatura sa „să ajute omul să recupereze semnificația pierdută a existenței sale”⁹ și să ne arate posibile ieșiri din timp, din lume și din noi înșine.

Note:

1 Eliade, Mircea, *Profetism românesc*, volumul I, Editura Roza Vânturilor, București, 1990, p. 91

2 *Idem*, p. 106

3 *Idem*, p. 113

4 *Idem*, p. 39

5 Eliade, Mircea, *Nostalgia Originilor*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 16

6 Eliade, Mircea, *Mitul eternei reînțoarceri* în *Eseuri*, Editura științifică, București, 1991, p. 114

7 Baudrillard, Jean, *Celălalt prin sine însuși*, Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 1997, p. 39

8 Baudrillard, Jean, *Celălalt prin sine însuși*, Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 1997, p. 30

9 Culianu, Ioan Petru, *Mircea Eliade*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 292